

İFADE EDİCİ DİL BECERİLERİ SINIRLI OLAN ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARIN DİL GELİŞİMLERİNİ DESTEKLEMELİK İÇİN ÖĞRETMENİN SINIF ORTAMINDA YAPACAKLARI

Rüya GÜZEL ÖZMEN*

Özet

Yetersizlikten etkilenmiş çocuklar için ana dilinin kazanımı sorunlu olabilecek alanlardan biridir. Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklarda hem alıcı hem de ifade edici dil gelişimlerinde problemler görülebilir. Yakın geçmişten günümüze kadar yapılan araştırmalarda sosyal etkileşimci teorinin temellerine dayanan doğal dil sağaltım yaklaşımının yetersizlikten etkilenmiş çocuklara ana dilinin kazandırılmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, sınırlı ifade edici dil becerileri olan zihinsel engelli çocukların ifade edici dilini geliştirmek için doğal dil yaklaşım teknikleri temel alınarak öğretmenin sınıf ortamında yapması gerekenler açıklanmıştır. Çalışmada çocukların dil gelişimini desteklemek amacıyla aktivite önerileri de yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Dil edinimi, zihinsel engelli, doğal dil yaklaşımı

Abstract

Mother tongue acquisition is one of the potential problem areas for children suffering from disability. It is possible for children suffering from various degrees of mental disability to have problems in the development of both their receptive and their productive language skills. Recent research shows that the naturalistic approach to the betterment of their language, based on the social interaction theories, has been effective in the teaching of their mother tongue to the mentally handicapped children. In this study, based on the techniques of the naturalistic approach, what the teacher should do in the classroom environment in order to help the mentally handicapped children to develop their communicative language skills has been explained. The study also covers a range of activities suggested to help these children to improve their language skills.

Key words: Language acquisition, mentally handicapped, naturalistic language approach

İletişim, insan etkileşiminin temelidir. Dil bu etkileşimin sağlanmasında bir araç görevini görür. Çocuğun sözel dildeki yeterliliği onun sosyal ve akademik ortamlardaki başarısında rol oynar. Dil gelişimindeki aksamalar ve gerilikler çocukların diğer alanlarındaki gelişimlerini etkiler. Sözel dil problemleri sıklıkla bebeklik döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden dil problemlerinin erken tanınması ve sağaltılması dil gelişiminin desteklenmesinde ve daha sonraki yıllarda akademik becerilerin kazanılmasında önem taşır (Brown, 1988).

Sözel iletişimin sağlanmasında bu derece önemli olan dil, Bloom ve Lahey'e (1978) göre birbiriyle etkileşim hâlinde bulunan üç bileşenden meydana gelir. Bunlar biçim, içerik ve kullanımdır. Dilin biçim bileşeni, dildeki konuşma seslerini, sözcüklerdeki kök ve ekleri ve sözcüklerin cümle içinde dizilişini inceler. Dilin içerik bileşeni, dilin anlam yönüyle ilgilidir. Anlam bilim tek tek sözcüklerin anlamları ve sözcüklerin farklı şekillerde bir araya getirilmesinden oluşan cümle anlamlarıyla ilgilenir (McLoughlin ve Lewis, 2002). Bloom ve Lahey'e göre dil kullanımının iki yönü bulunmaktadır. Birincisi işlevler, ikincisi bağlamlardır. İşlevler, kişinin konuşma amacını belirler. Bir kişi ihtiyacını karşılamak için, başkalarını yönlendirmek için, etkileşimde bulunmak için, duygularını anlatmak için, çevresindeki nesne ve olaylar hakkında bilgi edinmek için, bilgi sunmak için dili kullanabilir. Bu amaçların doğru mesajlar şeklinde sözlü iletişimde bulunan kişiye ulaştırılabilmesi için doğru bağlamların seçilmesi gerekir. Bu da doğru sözcüklerin ve cümle biçimlerinin seçimiyle gerçekleşir. Örneğin, ders anlatırken seçtiğimiz sözcük ve cümlelerle bir arkadaşımızla aynı konu hakkında tartışırken seçtiğimiz sözcük ve cümleler farklılaşır. Her ikisinde de bilgi sunma amacı taşımamıza rağmen ortamlar ve dinleyiciler farklılaştığı için dili kullanma şeklimiz de değişir. Dilin kullanımı bu iki yönünü kapsayacak şekilde, konuşan kişinin iletişimde bulunma amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için dili ortamına uygun kullanma biçimi olarak tanımlanabilir (McLoughlin ve Lewis, 2002).

Biçim, içerik ve kullanım bileşenlerinin karşılıklı ilişkileri ve bir bütün olarak kaynaşmaları herhangi bir dili konuşan kişinin yetişkin düzeyindeki dil yeterliliğini oluşturur (Tüfekçioğlu, 1998). Yatmadan önce süt içen bir çocuğun, annesine "Sütümü istiyorum." demesi dilin üç bileşenine göre incelendiğinde çocuğun biçim yönünden konuşma seslerine uygun konuştuğu, söz düzeni bakımından nesne-eylem bildiren bir cümle yapısını kullandığı, anlam yönünden incelendiğinde sütün bir nesne olduğunu düşündüğünde sütle ilgili nesne bilgisine ve istemekle ilgili eylem bilgisine sahip olduğunu görürüz. Kullanım olarak incelendiğinde ise çocuk, gereksinimlerini karşılamak amacıyla dili doğru bağlamda kullanmaktadır.

Çocuklara dilin seslerini, cümle yapılarını öğreterek veya sadece taklit yoluyla kelimeleri söyleterek, cümleleri tekrar ettirerek dili kazandıramayız. Bu durumda sadece dilin biçim boyutuna önem vermiş oluruz. Önemli olan çocuğun söylediği cümle ve kelimeleri, konuşmanın amacına uygun olarak doğru anlamda kullanabilmesidir. Bu nedenle çocukların dili kullanmasına yol açacak ortamlar hazırlanarak, bu ortamlarda dilin biçimsel ve anlamsal özelliklerinin kazandırılmasına önem verilmelidir.

Normal gelişim çizgisi gösteren çocuklar dilin bileşenlerini çevreleriyle etkileşime girerek doğal olarak kazanırlar. Çocuklar üç-dört yaşlar arasında kendi ana dillerinin temel yapılarını öğrenirler (Dönmez ve Arı, 1987). Beş yaşına kadar ve daha sonraki yıllarda çocuğun dili aşama aşama gelişir. Yetersizlikten etkilenmiş çocuklar için dilin kazanımı sorunlu olabilecek alanlardan biridir. Dil gelişiminde yetersizliklerin ortaya çıkmasında gelişimsel gerilikler, iştme engeli, otizm rol oynar. Dil gelişimini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri de zihinsel yetersizliktir. Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklarda hem alıcı hem de ifade edici dil gelişimlerinde problemler görülebilir. Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocukların alıcı dil boyutunda verilen çeşitli tipteki yönergeleri anlama, dil bilgisi kurallarını anlama, kendisine okunan öyküyü anlama gibi alanlarda problemleri olabilir. İfade edici dil boyutundaki problemler ise, anlamlı sesler

çıkarmama, yetersiz kelime hazinesi veya kullanılan kelime ve cümlelerin çeşitliliğinde sınırlılık, söz dizim yapısında problemler, okuduğunu ve dinlediğini anlamada zorluk çekme, yazılı ifadedeki problemlere kadar genişletilebilir.

İfade edici dil becerisi sınırlı olan zihinsel engelli çocuklar, konuşma seslerini çıkarabilen, belirli sözcükleri veya cümleleri olan fakat sözcük türleri ve kurdukları cümle yapıları çeşitlilik göstermeyen, dili birçok amaç için kullanamayan çocuklardır. Bu çocukların ifade edici dili normal gelişim gösteren yaşlarına göre geridir. Sınırlı ifade edici dil becerileri olan zihinsel engelli çocukların ifade edici dilini, dilin üç bileşenini birbiriyle etkileşim hâlinde kullanarak geliştirmek için amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Pieterse, Treloar ve Cairns, 1996):

- Daha fazla sözcüğü anlaması ve kullanması
- Daha çeşitli durumlarda dili kullanması
- Karşılıklı konuşmalarda sıra alma becerisini geliştirmesi
- Sözcük ve cümlelerle daha zengin anlamları ifade etmesi, yani sadece nesnelere isimlendirmek için değil bu nesnelere ne yaptıkları, neye benzedikleri, kime ait oldukları hakkında konuşması
- Dil gelişimine uygun dil bilgisi kurallarını kullanması (çoğullar, zaman ekleri, iyelik ekleri, zamirler gibi)
- Telâffuz becerilerini yaş ve gelişim düzeyine uygun olarak geliştirmesi
- Cümleler kurması veya cümleler kuruyorsa daha uzun cümleler ve çeşitli yapıda cümleler kurması

İfade edici dil becerisi sınırlı olan zihinsel engelli çocuklara yukarıdaki amaçların kazandırılması için sağaltım uygulanmalıdır. Geçen 30 yıl süresinde yeni bulgular ışığında araştırmalarda doğal dil sağaltım yöntemleri önem kazanmıştır (Warren ve Yoder, 1994) Bu tür düzeltme yaklaşımları sosyal etkileşimci teorilere dayanmaktadır. Bu teoriye göre çocuk sosyal ortamlarda etkileşim sonucunda dil edinir (Warren ve Yoder 1994). Birçok araştırmada çeşitli performanslardaki, yetersizlikten etkilenen çocuklarda doğal dil sağaltım yönteminin etkili olduğu bulunmuştur (Cole ve Dale, 1986 ve 1991; Elliot, Hall ve Soper, 1991; Hemmeter, Ault, Collins ve Meyer, 1996; Koegel, O'Dell ve Koegel, 1987; Losardo ve Bricker, 1994). Ayrıca çocukların öğrendiklerini genelleme de doğal dil yaklaşımlarının etkili olduğu araştırmalarda görülmektedir (Elliot, Hall ve Soper, 1991; Koegel, O'Dell ve Koegel, 1987; Losardo ve Bricker, 1994). Delprato (2001), küçük yaşta otistik çocuklara dil öğretmek amacıyla tek denekli deneysel yöntemlerle yapılan doğrudan öğretim ve doğal dil yaklaşımlarının karşılaştırmaya yönelik sekiz araştırmayı incelemiştir. Bu sekiz çalışmanın ana sonucu olarak incelenen tüm araştırmalarda doğal dil yaklaşımının yapılandırılmış bir yöntem olan doğrudan öğretime göre daha etkili olduğu sonucu elde edilmiştir. Dört araştırmada genellemeye bakılmış üçünde doğal dil yaklaşımıyla yapılan öğretimlerin genellemeyle sonuçlandığı bulunmuştur. Ülkemizde zihinsel yetersizlikten etkilenmiş çocuklara doğal dil yaklaşımlarıyla dil öğretmek amacıyla yapılan araştırmalar bulunmamaktadır. Bu tür çalışmaların yapılması için öncelikle doğal dil yaklaşım tekniklerinin açıklanması gerekmektedir.

Doğal dil yaklaşımında çocuğun dil gelişimine göre konulan amaçlarla, çocuğun ilgisine yönelik hazırlanan ortamlarda öğretmenin model olarak dili kazandırması amaçlanmaktadır (Cole ve Dale, 1986; 1991; Delprato, 2001; Warren ve Yoder 1994). İletişim, çocuklar ortamda bulunan nesne veya aktiviteyle ilgili etkileşime girmeye hazır olduğu zaman başlar (Cole ve Dale, 1986; 1991; Delprato, 2001). İletişimi başlatan

çocuktur. Öğretmen, çocuğun iletişimi başlatması için ortamı çocuğun ilgisine yönelik düzenleyerek ve geciktirme tekniklerini kullanarak gerekli ip uçlarını verir (Lowenthal,1995; Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Çocuk iletişimi başlattıktan sonra öğretmen, çocuğun ilgilendiği nesne veya olayla ilgili sözel model olur, genişletmeler ve düzeltmeler yapar (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991; Lowenthal, 1995). Çocuk, öğretmenin çevredeki nesnelere veya olaylarla ilgili kullandığı dili model alarak öğrenir. Öğretmen çocuğu sözel dili kullanması için cesaretlendirir. Bunu çocuk iletişime katıldığı zaman çocuğun iletişime girme girişimini ve sözel ifadelerini onaylayarak ve doğal pekiştiriciler kullanarak yapar (Cole ve Dale, 1986; 1991; Delprato, 2001; Koegel, O'Dell ve Koegel,1987). Doğal dil yaklaşımlarında çocuğa dil kazandırmak için kendiliğinden oluşan fırsatların değerlendirilmesine önem verilir (Barnett ve Carey, 1993; Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Çocuğun bulunduğu tüm ortamlar dilin kazandırılması için uygun ortamlardır.

Doğal dil yaklaşımları birçok teknikten oluşur. Bu tekniklerin açıklanması öğretmenin sınıf ortamında yapması gerekenlere yol gösterecektir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak, doğal dil öğretim yöntemlerinin uygulanmasında, çocuklarla etkileşimin başlatılmasında, sürdürülmesinde ve sözlü iletişim sürecinin gerçekleşebilmesinde rol oynayan sözel iletişim becerilerinin neler olduğu, çocuğa kazandırılması için neler yapılması gerektiği açıklanacaktır. İkinci olarak, doğal dil sağaltım yönteminin tekniklerine dayanılarak ifade edici dil becerisi sınırlı olan çocuklara yukarıda belirlenen amaçlar çerçevesinde dili kazandırmak için öğretmenin sınıf ortamında yapacakları sıralanacak ve son olarak da doğal dil sağaltım yöntemiyle uygulanabilecek aktiviteler önerilecektir.

Sözel iletişim öğeleri

Zihinsel engelli çocuğun dil ediniminde çevrenin önemi büyüktür. Çocukların çevresindeki uyaranlar ne kadar çok zenginse çocuğun dil kazanım süreci o derece hızlanır. Çocukların, dili doğru bağlamda doğru cümleler kurarak kullanması onlara sağlanan yaşantıların çeşitliliğine bağlıdır. Bu yaşantılardan çocukların dil edinim boyutunda yararlanabilmeleri için öğretmenin ve ailenin çocukla iletişim kurarken üç temel sözel iletişim öğesine dikkat etmesi gerekir. Bunlar göz kontağı kurma, ortak ilgi kurma ve sıralı konuşmadır.

1-Göz kontağı kurma : Yüze bakmak, dikkati yöneltmek hem kişisel ve toplumsal gelişim hem de alıcı dil ve ifade edici dilin kazanılması için gereklidir. Yüze bakmak göz kontağı kurmanın ilk basamağıdır. Karşılıklı konuşmalarda birbirimizin yüzüne bakarız. İlettiğimiz mesajlarla birlikte yüz ifademiz, insanlara konuştuklarımız hakkında fikir verir. Çocukların iletişime girerken yüze bakmaları onların iletilen mesajı anlamlandırmasını sağlar.

Çocuğunuzla göz kontağı kurmak için neler yapmalısınız?

- Çocuğun adını söyleyin ve size bakmasını isteyin. Bakmazsa, tekrar adını söyleyip size tepki vermesini bekleyin.
- Adını söylediğiniz hâlde bakmazsa, hafifçe başını size doğru çevirin veya ses tonunuzu değiştirin.
- Bakmasını ödüllendirin.
- Kullanacağımız materyali yüzünüze yakın tutun, bakınca ödüllendirin.

- Çocuğunuzun sizin yüzünüzden ve sesinizden mimik ve tonlamalarla hoşlanmasını arttırın.
- Çocuğunuza, sizin iletişim kurma çabalarınıza cevap vermesi için fırsat tanıyın.

2-Ortak ilgi kurma: Sözlü iletişimin gerçekleşmesi için aynı konu üzerinde konuşulmalıdır. Öğretmen küçük çocuklarla çalışırken onların ilgilendiği ile ilgilenmeli, yavaş yavaş bu ilgiyi kendi ilgilendiği yöne çekmelidir.

Çocuğunuzla ortak ilgi kurmak için neler yapmalısınız?

- Çocuğunuzun sevdiği oyuncaklarla oynayın veya sevdiği aktiviteler yapın.
- Çocuğunuzun ilgilendiği şeyle ilgili konuşun.
- Çevrede olup bitene dikkatini çekin.
- Çocuğunuzun oyununa katılın.

3-Sıralı konuşma: Sıra alma karşılıklı konuşmanın temelidir. Konuşma karşılıklı bir top oyununa benzer. Biz topu atarız, karşıdaki kişi topu tutar ve bize atar. Sözlü iletişimin sağlıklı olarak gerçekleşmesi için konuşan kişilerin birbirini dinlemesi gerekir. Sıra alma, daha konuşmaya başlamadan önce çocuğa öğretilmelidir.

Sıra almayı çocuğunuza nasıl öğretebilirsiniz?

- Oyun oynarken “şimdi benim sıram” “şimdi senin sıran” gibi cümlelere yer vererek sırayla oynayın. Çocuğunuzun da sıraya uymasını sağlayın.
- Çocuğunuz konuşmasa bile çıkardığı sesleri dinleyin sonra konuşun.
- Konuşurken arada duraklayarak onun cevabını beklediğinizi gösterin.

Öğretmenin sözel iletişimin gerçekleşmesi için gerekli olan üç temel ögeye dikkat ederek sınıf ortamında ifade edici dil becerisi sınırlı olan zihinsel engelli çocuğa dil kazandırmak için yapması gerekenler bu bölümde sıralanmıştır.

Öğretmenin Sınıf Ortamında Dil Kazandırmak İçin Yapması Gerekenler

1. Öğretmen öğretimi düzenlerken çocukların performans düzeyini dikkate almalı bunun içinde çocuğu değerlendirmeli, amaçları belirlemelidir.

Tüm programlarda olduğu gibi dil programı hazırlarken çocukların performansları göz önüne alınmalıdır. Çocuğun dil performansının değerlendirmesi, sağaltım plânı hazırlamak için gereklidir. Çeşitli değerlendirme yöntemlerinden yararlanarak öğretmen çocuğun ifade edici ve alıcı dil beceri düzeylerini belirlemelidir.

Sınıfta çeşitli düzeylerde sınırlı ifade edici dil becerisi olan çocuklar olabilir. Bu çocukların her biri için konulacak amaçlar farklıdır. Ayrıca çocukların ilgi alanlarına yönelik değerlendirme de yapılmalıdır (Kaiser,

Hendrickson ve Alpert, 1991). Çünkü doğal dil öğretiminde çocuğun ilgi alanlarına yönelik ortamların hazırlanması temel alınır. Bu nedenle, yapılan değerlendirmelerle sağaltımda kullanılacak aktivite ve materyale karar verilmelidir.

Tek tip değerlendirmeyle çocuğun dil düzeyine yönelik bilgi sahibi olmak kolay değildir. Doğal değerlendirme teknikleri, çocukların okul ortamında hangi iletişimsel davranışları gerçekleştirdiğiyle ilgili bilgiyi öğretmene verir. Doğal değerlendirmelerin en önemli avantajı dilin kullanımına yönelik bilgiyi öğretmene vermesidir (Schoenbrodt ve Kumin,1997). Doğal değerlendirme teknikleri; aile ile yapılan görüşmeleri, anekdot kayıtlarını, dil örneklerinin alınmasını, yapılan tüm değerlendirme sonuçlarının normal dil gelişimine göre hazırlanmış kontrol listelerine işlenerek çocuğun düzeyinin belirlenmesini içerir (Lowenthal,1995; Pieterse, Treloar ve Cairns, 1996; Schoenbrodt ve Kumin,1997).

Aile ile yapılan görüşmelerde çocuğun alıcı ve ifade edici dilini değerlendirmeye yönelik sorular sorularak aileden çocuk hakkında bilgi alınabilir. Anekdot kayıtlar çocuğun sınıfta, yemekhanede, bahçede farklı ortamlarda gözlenerek belirli bir süre için tutulmalıdır. Çocukların farklı ortamlarda ne yaptıklarının ve ne söylediklerinin yazılması bize hangi ortamlarda ne tür iletişim becerilerini kullandığı, arkadaşlarıyla nasıl iletişime geçtiği, hangi bağlamlarda neler söylediği hakkında bilgi verir. Dil örneklerin toplanması, çocuğun dilin üç bileşeni bakımından dil performansının belirlenmesinde öğretmene önemli bilgiler veren bir değerlendirme değildir. Dil örnekleri çocuğun her söylediğini yazmak yoluyla yapılır. Dil örnekleri yapılandırılmış ortamlarda alınabilir. Öğretmen çocuğun sevdiği ve hakkında konuşmak istediği bazı aktiviteleri seçerek dil örnekleri alabilir. Dil örneği tüm gün boyunca da alınabilir. Çocuğun oyun ortamında, günlük aktiviteler sırasında tüm konuşmaları yazılmalı veya video ile kayıt edilmelidir. Öğretmen dil örnekleri alırken çocuğun söyledikleriyle birlikte çocukla konuşan kişinin ne söylediği ve bu sözel davranışların hangi ortamda gerçekleştiğini yazmalıdır. Böylece çocuğun sadece ne söylediği değil aynı zamanda bu sözcüklerin hangi amaçla kullanıldığı değerlendirilebilir (Pieterse, Treloar ve Cairns, 1996). Ayrıca dilin değerlendirilmesinde normal dil gelişim aşamalarına göre hazırlanmış kontrol çizelgelerinden de yararlanılmalıdır. Kontrol listeleriyle, davranışın çocukta olup olmadığı değerlendirilir (Pieterse, Treloar ve Cairns, 1996). Toplanan dil örneklerinden, anekdot kayıtlardan ve görüşmelerden elde edilen bilgiler kontrol listelerine işlenerek çocuğun düzeyi belirlenir.

Çocuğun dil düzeyi belirlendikten sonra normal dil gelişimini temel alarak işlevsel dil amaçları seçilmeli ve bu amaçları öğretmek için sağaltım düzenlenmelidir. Amaçlar çocuğa belli bir kelime veya cümle öğretmek amacıyla değil biçim, kullanım ve anlam boyutunda dilini geliştirmek için düzenlenmelidir. Örneğin ifade edici dil becerisi sınırlı olan bir çocuğun ifade edici dilini incelediğimizde, daha çok isim niteliğinde kelimeler kullandığı, çok az sayıda iki kelimelik cümleleri olduğu ve kullanım boyutunda ise dili etkileşimde bulunmak için kullanmadığını belirledik. Öğretmen bu çocuğun kullandığı sözcüklerin niteliğini çeşitlendirmeli, çocuk genellikle tek kelimelerle konuştuğu için çeşitli nitelikteki sözcükleri (eylem bildiren, tekrar bildiren, yer bildiren vb) iki kelimelik cümleler kurarak geliştirmesine yönelik amaç koymalıdır. Ayrıca dilin kullanım yönünde de geliştirmek amacıyla etkileşim ortamlarını hazırlamalı ve etkileşimde bulunmak amacıyla dili kullanması için fırsatlar sağlamalıdır.

Öğretmen ifade edici dil becerisi sınırlı olan çocuklara dil kazandırmak için doğal dil yaklaşımlarından yararlanarak sınıf ortamında öğretimi düzenlerken aşağıdaki ilkelere dikkat etmelidir:

2. Öğretmen, çocuklara model olmalıdır.

Doğal dil sağaltım yaklaşımlarında çocuğa model olunarak dil öğretilir.

Çocuğunuza nasıl model olmalısınız?

- Öğretimden önce çocuğun ilgi alanı belirlenmelidir. Öğretim amacına ve çocuğun ilgi alanına yönelik materyaller veya aktiviteler ortamda bulundurulmalıdır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Örneğin çocuk, bebeklerden hoşlanabilir. Öğretmen bir bebek yıkama aktivitesi düzenleyebilir.
- Ortak ilgi kurularak, ortamdaki materyal veya aktiviteye yönelik çocuğun ilgisi değerlendirilmelidir. Bu ilgisine yönelik olarak öğretmen, çocuktan iletişimi başlatmasını beklemelidir (Cole ve Dale, 1986; 1991; Delprato, 2001; Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Bunu öğretmen, çocuğu bekleyerek soru sorar gibi ona 15 saniye bakarak yapmalıdır. Bu süre, öğretmen uygun dille ilgili model olmadan önce çocuğa tepki verme fırsatı sağlar (Lowenthal, 1995). Örneğin, çocuğun önüne bebek yıkamak için gerekli materyaller (leğen, şampuan, lif, bebek) konarak öğretmen çocuğa bakabilir. Çocuk konuşmasa bile şampuana elini uzatması iletişimi başlatması için uygun bir davranıştır. Çocuk sözel bir tepki vermiyorsa fakat öğretmen onun ortamda kullanılacak sözel ifade ile ilgili söyleyeceği sözcük veya cümlelerinin olduğunu biliyorsa “Şimdi ne yapacağız?” gibi bir soru ile veya “Of bu bebek çok pis kokuyor.” gibi bir ifade ile çocuğu sözel iletişime girmesi için cesaretlendirmelidir.
- Çocuğun ilgi odağına yönelik sözel model oluşturulmalıdır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Öğretmen, çocuğun ilgilendiği şeyle ilgili konuşmalıdır. Çocuğun şampuana elini uzatması sonucu öğretmenin “Bebeği mi yıkayacaksın?” demesi çocuğun ilgi odağına yönelik sözel model oluşturmaya örnek olarak verilebilir. Öğretmen, çocuğun doğru tepkilerini onaylayarak doğal pekiştiricilerle hemen pekiştirmelidir (Delprato, 2001). Yani sözel olarak ifade ettiği materyale ulaşım sağlanmalıdır. Doğru tepkilere dil girdisi verilmelidir.
- Çocuk sözel tepki üretmediğinde veya doğru olmayan sözel tepki ürettiğinde bu düzeltilmeli ve tekrar model olunmalıdır. İkinci kez model olduğunda çocuk doğru tepkide bulunursa öğretmen doğru tepkiyi onaylayarak dil girdisi vermeli ve materyale ulaşım sağlanmalıdır. Eğer çocuk doğru tepkiyi bildiği hâlde model olduğunda tepki vermiyorsa çocuğa soru sorularak doğru tepki vermesi sağlanmalıdır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991).

Model olma sürecinde de görüldüğü gibi öğretmen dil girdisi vermekte, düzeltmeler yapmakta ve pekiştirmelere yer vermektedir. Model olma sürecinin daha iyi anlaşılması için sırasıyla bu kavramlar açıklanacak, öğretmenin doğru modeller oluşturabilmesi için yapacakları sıralanacaktır.

Öğretmen çocuğa model olurken dil girdisi vermelidir.

Çocuğa sadece uygun yaşantılar sağlamak yeterli değildir. Önemli olan bu yaşantılar hakkında çocukla konuşmaktır. Öğretmenin çocukla konuşurken doğru sözel modelleri oluşturması için dil girdisinin hangi durumlarda nasıl verileceğini bilmesi gerekir.

Dil girdisi üç durumda verilir: Çocuğun hareketlerine, çocuğun söylediklerine ve çocuğun çevresinde olanlarla ilgili dil girdisi verilir.

Çocuğun hareketlerine dil girdisi verme, çocuğun davranışlarıyla anlattıklarını öğretmenin sözel olarak ifade etmesidir. Lowenthal (1995), doğal dil sağaltım tekniği olan bu tekniği “paralel konuşma” olarak isimlendirmiştir. Paralel konuşma çocuğun yaptığıın ya da gördüğünün tanımlanmasıdır. Çocuk arabayla oynarken öğretmenin “İnnn, innn araba gidiyor.” demesi veya oyuncak çekicini masaya vuran çocuğa “Çekici mi vuruyorsun bak tak tak ses çıkarıyor.” demesi çocuğun hareketlerine dil girdisi vermeye örnek olarak verilebilir.

Çocuğun söyledikleri genişletilerek ve söylediklerine ekleme yapılarak dil girdisi verilir. Genişletme, konuşmacının anlamsal bir bilgi eklemeksizin yeni söz dizimi eşliğinde önceki ifadeyi genişlettiği ifadedir (Moseley, 1990). Genişletme, konuşan fakat cümle kuramayan veya ancak iki kelimelik cümleler kuran ifade edici dil becerileri sınırlı olan çocuklar için yararlıdır (Lowenthal, 1995). Genişletmede öğretmen, çocuğun söylediğini dinler, onun söylediğini anlamaya çalışır, cümleyi tüm ve basit bir şekilde söyler. Böylece öğretmen tüm cümle ile model olur. Aşağıda bunun bir örneği verilmiştir:

Çocuk:Boya (boyayı göstererek)

Öğretmen: Boya istiyorum.

Çocuk: Boya

Öğretmen: Boyamı mı istiyorsun?

Çocuk : Boya istiyorum.

Öğretmen : Evet. Al sana boya.

Öğretmen çocuğun söylediğine ekleme yaparak da dil girdisi vermelidir. Ekleme, konuşmacının önceki ifadesini genişletmeye ek olarak yeni anlamsal bilginin eklenmesidir (Moseley, 1990). Ekleme yaparak dil girdisi verme ifade edici dil becerileri sınırlı olan zihinsel engelli çocukların daha uzun cümle kurmaları ve dillerinin anlam yönünden zenginleşmesinde yararlı olan bir tekniktir. Aşağıda ekleme ile ilgili bir örnek verilmiştir:

(Öğretmen ve çocuk resimli kitaba bakıyorlar.)

Çocuk: Ördek

Öğretmen: Evet ördek yüzüyor.(genişletme)

Çocuk: Ördek yüzüyor.

Öğretmen: Bak ördeğin sarı bir gagası var. Sarı gagalı ördek yüzüyor. (ekleme)

Çocuğun çevresinde olanlarla ilgili dil girdisi verilmelidir. Dil öğretimi sadece dil dersleri için belirlenen amaçların öğretimiyle sınırlı değildir. İşlenen birçok derste dil edinimi sağlanabilir (Brown, 1988).

Bu nedenle dil girdileri kendiliğinden oluşan tüm fırsatlar değerlendirilerek verilmelidir. Örneğin, sınıfa yeni ayakkabılarıyla gelen bir çocuk, ders işlerken dışarıda karın yağmaya başlaması, birlikte yapılan gezi sırasında küçük bir kediyi görmek kendiliğinden oluşan öğrenme ortamları hazırlar. Öğretmen bu fırsatları değerlendirerek model olmalıdır.

Dil girdisi verirken nelere dikkat edilmelidir?

Gerçekleştirmek istediğimiz amaçlara göre sözel model olmalıdır.

Dil girdisi verirken çocuğun öğretmeni dinlediğinden emin olunmalıdır.

Çocuk konuşmasına ara verince dil girdisi vermemelidir. Sıralı konuşmaya dikkat edilmelidir.

Öğretmen model olurken çocukların çıkardığı sesleri, kelimeleri ödüllendirmelidir.

Çocuğun, söylediklerinin ilginizi çektiğini fark etmeye ve sizin tarafınızdan anlaşıldığını hissetmeye ihtiyacı vardır. Doğal dil sağaltım yaklaşımlarında doğal pekiştiriciler kullanılır (Delprato, 2001). Doğal pekiştiriciler çocuğun ortamda ilgilendiği nesne veya olaydır. Öğretmen çocuğun tepkilerini değerlendirerek iletişimsel davranışlarını onaylamalı ve çocuğun doğru olarak ifade ettiği nesne ve olaylarla ilgili ödüller kullanmalıdır. Model olma öğretim süresinde de görüldüğü gibi öğretmen ve çocuk bebek yıkarken çocuğun “Bebeği yıkayacağım.” demesi sonucunda öğretmenin “Evet bebeği yıkayacağız.” diyerek bebeği vermesi ödüllendirmeye örnek olarak verilebilir.

Öğretmen model olurken çocukların çıkardığı sesleri, kelimeleri ödüllendirmelidir.

Çocuğun, söylediklerinin ilginizi çektiğini fark etmeye ve sizin tarafınızdan anlaşıldığını hissetmeye ihtiyacı vardır. Doğal dil sağaltım yaklaşımlarında doğal pekiştiriciler kullanılır (Delprato, 2001). Doğal pekiştiriciler çocuğun ortamda ilgilendiği nesne veya olaydır. Öğretmen çocuğun tepkilerini değerlendirerek iletişimsel davranışlarını onaylamalı ve çocuğun doğru olarak ifade ettiği nesne ve olaylarla ilgili ödüller kullanmalıdır. Model olma öğretim süresinde de görüldüğü gibi öğretmen ve çocuk bebek yıkarken çocuğun “Bebeği yıkayacağım.” demesi sonucunda öğretmenin “Evet bebeği yıkayacağız.” diyerek bebeği vermesi ödüllendirmeye örnek olarak verilebilir.

Öğretmen model olurken, çocukların konuşurken yaptıkları hataları düzeltmelidir.

Düzeltilme anlamsal, biçimsel ve kullanımsal olarak çocuğun yaptıkları yanlışların öğretmen tarafından doğrusunun söylenmesi şeklinde olur. Çocuğun, dili kurallara uygun olarak kullanabilmesi dilin doğru kullanımını duyması ile mümkündür. Çocuğun konuşma sırasında yaptığı hataları düzeltmek için konuşmasının bitmesi beklenmelidir. Aksi hâlde konuşmanın akıcılığı bozulur. Çocuğun konuşma cesareti kırılabilir.

3. Öğretmen geciktirme tekniklerini kullanarak çocuğu konuşmaya teşvik etmelidir.

Geciktirme, konuşmayı uyarıcı bir doğal dil sağaltım tekniğidir. Bu teknik çeşitli şekillerde uygulanabilir.

Beklenen sosyal rutin geciktirilerek uygulanabilir. Bu durumda çocuk, yapılan değişiklikle ilgili fikrini söyler (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991; Lowenthal, 1995). Çocuğa gerekli bir materyal verilmeyerek bir davranışı gerçekleştirmesi istenebilir. Örneğin, boyama yapmasını istediğimiz çocuğa resim kâğıdını verip boya kalemlerini vermemek bu uygulamaya bir örnek oluşturabilir. Çorabını giymesini istediğimiz çocuğa çorabın bir tekinin verilip diğerinin verilmemesi de sosyal rutinin geciktirilmesine örnek olarak verilebilir.

Oluşturulmuş bir rutini bozarak da çocuk konuşmaya teşvik edilebilir (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991; Lowenthal, 1995). Bebeğin şapkasının ayağa giydirilmesi bu tekniğe örnek oluşturur.

Ayrıca yardım gerektiren işler verilmesi çocuğu konuşmaya uyarıcı bir uygulamadır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Örneğin, kolu çıkmış bir bebeğin verilmesi veya legoların verilerek köprü yapmasının istenmesi sırasında çocuk yardıma ihtiyaç duyabilecektir. Bu da onu konuşma durumunda bırakacaktır.

Verilen materyalin parçalara sahip olması öğretmenin bu parçaları çocuk istedikçe vermesi geciktirmeye örnek olarak verilecek uygulamalardandır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Oyuncak bebeği vererek giysilerini giydirmesini istediğimizde, giysilerini çocuk istedikçe vermemiz onun giysi isimlerini söylemesine ortam hazırlar.

Çocuğa seçenek sunma da geciktirme uygulamalarından biridir (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991). Toplar gösterilerek hangi topu istiyorsun denmesi, istediği topu tanımlamasını gerektirir.

Geciktirme uygulamaları sırasında çocuktan doğru sözel tepki gelmediğinde veya çocuk tepkisiz kaldığında öğretmen ya model olmalı ya da çocuk doğru cevabı biliyorsa sorularla doğru tepki alınmalıdır. Bu teknikler uygulanarak çocuğun konuşması için fırsatlar yaratılmalıdır.

4. Öğretmen kendi kendine konuşma tekniğini uygulamalıdır.

Kendi kendine konuşma tekniği de bir doğal dil sağaltım tekniğidir. Öğretmenler ne yaptıkları, ne gördükleri veya hissettikleriyle ilgili çocuk yanlarındayken konuşur (Lowenthal, 1995). Örneğin, öğretmen oyuncak yemek takımlarıyla oynarken “Bebeğimiz acıkmış. Ona yemek pişireceğim. Acaba hangi yemeği yapsam?”, diyerek çocuğa baktıktan sonra çocuktan tepki gelirse değerlendirerek “O zaman ona çorba yapalım. Önce suyu tencereye koyuyorum. Tencereyi ocağa koyuyorum. Ocağın altını yaktım. Şimdi suyun kaynamasını bekliyorum. İçine hazır çorbamızı döküyorum. Evet... çorba pişti. Şimdi artık tabağa koyup bebeğimize yedirebiliriz.” diyerek kendi kendine konuşma tekniğini uygulayabilir. Kendi kendine konuşma tekniği çocuğa

gelişmiş cümleler, paragraflar, yeni kelimeler duyma fırsatı sağlar (Lowenthal,1995). Özellikle ifade edici dil becerisi olan sınırlı çocukların dil bilgisi kurallarını öğrenmeleri daha çeşitli cümleleri kurmaları açısından yararlı bir tekniktir. Bu teknik kullanılırken basit ve kısa cümlelerle konuşulmalıdır. Hareketler ve düşünceler açıklanmalıdır. Öğretmen, çocuğun ilgilendiği bir aktivite veya nesne ile ilgili konuşmalı, arada çocuğa bakarak ve konuşmasına ara vererek, sorular sorarak çocuktan tepkide bulunmasını beklemeli ve çocuğu yaptığı aktiviteye katmalıdır. Çocukların tam olarak öğretmeni taklit etmesi beklenmemelidir. Kendi kendine konuşma, paralel konuşmada olduğu gibi çocuğun daha karmaşık dil modellerini duyması ve dilin iletişim için kullanılan bir araç olduğunu anlaması için kullanılır (Lowenthal,1995).

5. Öğretmen çocukla sözel iletişim kurarken, sözel olmayan iletişimden de yararlanmalıdır.

Çoğumuz sözel iletişim kurarken yüz ifadelerimiz ve jestlerimizle söylediklerimizi destekleriz. Bu tür sözel olmayan iletişim biçimleriyle ifadelerimizi desteklememiz, konuşmanın anlaşılabilirliğini artırdığı gibi ifadelerimizi de destekler. Jestler sözel bir mesaja eşlik ettiğinde konuşmayı pekiştirirler. Konuşmada ifade edilen anlamı destekleyici jestlerin yapılması mesajların daha kolay anlaşılmasını sağlar (McNeil, Alibali ve Evans, 2000). McNeil, Alibali ve Evans (2000) okul öncesi ve ana okulu çocukları üzerine yaptıkları araştırmada, konuşmayı pekiştirici jestlerin karmaşık olan sözel mesajları anlamayı kolaylaştırdığını bulmuşlardır. Özellikle alıcı dili yetersiz olan çocuklarda abartılı olmamak üzere doğal jestlerin kullanılması anlamayı kolaylaştırır.

6. Öğretmen çocukla tonlamalı ve ritmik konuşmalıdır.

Tekdüze konuşma hepimizin bir müddet sonra konuşulan şeye karşı ilgimizi kaybetmemize neden olur. Özellikle çocuklarla kurulan iletişimde ses iniş çıkışlarının yapılması, onların konuşmaya dikkat etmesini sağlar. Hatta çocuklarla konuşurken bunu biraz abartılı yaparak ortak ilgiyi kurabiliriz. Çocukla konuşurken sesimiz hoş bir tonda, ne çok yüksek ne de çok düşük bir şiddete sahip olmalıdır. Açıklamalar, pekiştirmeler ve sorular içten bir ses tonu ile yapılmalı, ses mekanik ve donuk olmamalıdır (Kaiser, Hendrickson ve Alpert, 1991).

7. Öğretmen, çocukların davranışlarını kontrol etmelidir.

Çocuğun davranış problemi iletişimin sağlanamamasına neden olabilir. Dil sağaltım çalışmaları sırasında ortak ilgi kurulmalıdır. Ortak ilginin kurulması için çocukları bir alanda tutabilme, birbirleriyle etkileşime girme, materyalleri uygun kullanma davranışlarının olması gerekir. Bu nedenle öğretmen ortak ilgiyi sağlayacak ve sürdürecekt kuralları belirlemeli ve çocukların bu kurallara uyması için gerekli davranış yönetimi tekniklerine başvurmalıdır.

8. Öğretmen, yönergelerinin açık, net, anlaşılır ve çocuğun performansına göre olmasına dikkat etmelidir.

Yönergeler çocuğun alıcı ve ifade edici dilini geliştirir. Çocuklar yönergeleri anlamadığı zaman ya yaparak göstermeli ya da görsel, sözel ipuçları verilmelidir. Ayrıca bir etkinliği gerçekleştirmeleri için hep aynı

yönergeleri kullanmak bu yönergeleri takip etmelerini sağlayacak ve ifade edici dilin gelişmesine de katkıda bulunacaktır. Örneğin, her beslenme saati öğretmenin çocuklara beslenmelerinizi çıkarın, peçetelerinizi açın, yiyeceklerinizi çıkarın ve yemeye başlayın demesi özellikle ifade edici dili sınırlı olan çocukların bir olayı sırasıyla anlatma ve cümle kurma becerilerini geliştirecektir. Bu yönergeleri önce öğretmen kendi kendine konuşma tekniğiyle kendisi yaparak göstermelidir.

9. Öğretmen aile ile her zaman iş birliği içinde bulunmalıdır.

Özel eğitimde yetersizlikten etkilenen çocuğun ailesinin eğitime katılması daha fazla yol kat edilmesinde rol oynar. Okuma, matematik gibi derslerin öğretiminde ailenin katkısı istenmeyebilir. Çünkü bu alanlarda ailenin öğretime katkıda bulunması yanlış öğrenmelere yol açabilir. Fakat ana dilinin öğretimi, tamamiyle aile ile işbirliği içinde bulunulması gereken bir alandır. Çünkü çocuklar yaşantılarının büyük bir bölümünü aile ile birlikte geçirirler. Dil yaşantı sonucu kazanılan bir beceri olduğu için aile üyelerinden bu beceriyi geliştirmeleri için yardım istenmelidir.

Ailelerle iletişimi kurmanın ve sürdürmenin çeşitli yolları vardır. Aile eğitimleri ve toplantıları, telefon konuşmaları, haftalık ve aylık olarak yazılan öneriler, çocuğun dil edinimini desteklemek için gönderilen mektuplar bu yollardan birkaçıdır. Bu yollarla kurulan iletişimlerde öğretmenin aile ile iş birliği sağlaması için yapacakları aşağıda sıralanmıştır:

Aile ile iş birliğini sağlamak için neler yapılabilir?

Sınıfta yapılan çalışmalarda kullanılan materyaller gönderilerek, ailenin okulda yapılına tekrar etmesi istenebilir. Okulda birlikte resimli bir kitaba bakıldı ise çocukla resimli kitabı göndererek ailenin de bu kitaba bakması istenebilir. Çocuğun yaptığı bir resim çalışması eve gönderilerek ailenin bu çalışmayla ilgili konuşması istenebilir.

Evde yapılan çalışmalara ilişkin aile öğretmeni bilgilendirerek, evde yapılan çalışmaların sınıfta tekrar edilmesi sağlanabilir. Aile çocuğuyla birlikte kek yapmıştır. Aile öğretmene keke koydukları malzemelerin kutu ve ambalajlarını göndererek veya kek yaptıklarını gösteren bir resim ve bir dilim kek göndererek evde yapılan çalışma üzerinde sınıfta tekrar konuşulabilir.

Hem evde hem de sınıfta yapılan çalışmaların tekrar edilmesi çocuğun çalışılan konuyla ilgili sözcük ve cümleleri tekrar duymasını sağlar ve gerekli dil girdisinin verilmesine ortam oluşturur.

Aileye işlenen üniteyle ilgili evde yapılacak aktiviteler önerilebilir. Bu aktiviteler ev koşullarında, ailenin gerçekleştirebileceği aktiviteler olmalıdır. Kış ünitesi işlenirken aileye kışın havadaki değişiklikler konusunu işleyin veya kışlık giysi resimli kartlarını yaparak kışlık giysileri öğretin gibi öneriler vermek yerine, “Birlikte çocuğunuzun gardırobunu düzeltin. Kışlık giysi çeşitleri hakkında konuşun. Fotoğraf albümüne bakarak kışın çekilen resimleri ayırın, kış olduğunu nereden anladığınız hakkında konuşun. Buzdolabını yerleştirirken

kışlık sebze ve meyveler hakkında konuşun. Bir kış sebzesinden yemek yapın.” gibi evde zorluk çekilmeden gerçekleştirilebilecek öneriler verilmelidir.

Aileye çocuklarıyla birlikte yapabilecekleri dil aktiviteleri önerilebilir. Bu aktivitelerin de ailenin yapabileceği çalışmalar olması gerekir. Resimli kitap bakma, hikâye ve masal okuma, çeşitli evcilik oyunları oynama, gazetelerden, dergilerden çocuğun ilgisini çeken resimler keserek hakkında konuşma gibi aktiviteler önerilebilir.

Ailenin, çocuklarını yaptıkları işlere katarak, onunla yaptıkları iş hakkında konuşmaları önerilebilir. Amaç, ailenin çocukla konuşmasıdır. Özellikle rutin olarak yapılan işler çocuğa dil kazandırır. Bunlar yatak toplama, bulaşık yıkama, yemek pişirme, buzdolabı yerleştirme. Aile, çocuğunu bu tür işlere katarak, yaptıklarıyla ilgili konuşarak çocuğa model olmalıdır. Her gün aynı şeyler yapıldığı için bu işleri yaparken kullanılan sözel dil hemen hemen aynıdır. Bu nedenle çocuğun uygun sözel dil modellerini alması kolaylaşır.

Tüm bu uygulamaların aile tarafından gerçekleştirilebilmesi için öğretmen, aileye çocuklarıyla nasıl iletişime geçecekleriyle ilgili model olmalı, gerekli düzeltme ve dönütleri vermelidir. Bu nedenle aile eğitimleri düzenli olarak yapılmalı, aile çocuğun durumuyla ilgili sürekli bilgilendirilmelidir.

10. Öğretmen, çocukların dili kullanmaları ve uygun dil modellerin sağlanması için ortamlar hazırlamalıdır.

İfade edici dil becerisi sınırlı olan çocuklara dilin kazandırılmasında ilk adım etkileşimin sağlanacağı ortamlar hazırlamaktır. Etkileşim ortamları çocuklara birçok amaç için, farklı ortamlarda konuşma ve konuşmayı dinleme fırsatı verir. Etkileşim ortamlarının hazırlanması için sınıflardaki masa ve sandalyeler işlenen konuya ve yapılan aktiviteye göre düzenlenmeli veya grupça bir araya gelmek için bir alan oluşturulmalıdır (Schoenbrodt ve Kumin,1997). Sınıflarda köşelere yer verilmelidir. Evcilik köşesi, alışveriş köşesi, evcil hayvan köşesi gibi köşelere yer verilmesi çocukların oyun ortamında birbirleriyle etkileşimde bulunmalarını sağlar.

Öğretmen dil derslerinde seçtiği aktivitelerle çocuklara dil gelişimini destekleyici etkileşim ortamları hazırlayabilir. Resimli kitap bakma, sıralı olay kartlarını anlatma, hikâye okuma ve anlatma, tombala, domino gibi sıralı oyunlar oynama, ilginç eşya köşesi hazırlanarak her gün bir eşya getirip özellikleri hakkında konuşma, torbaya çeşitli nesnelere koyarak torbadan çıkan eşya üzerinde konuşma, doktorculuk, manavcılık vb. gibi çeşitli evcilik oyunları oynama, sınıfta meyve salatası, kek gibi basit yiyecekler yapma, her gün konuşma saatleri düzenlenerek çocukların yaşantılarından seçilen konular hakkında konuşma (parklardaki davranışlarımız, evcil hayvanların bakımı, servisteki davranışlarımız, bir telefon getirerek telefonla nasıl konuşmalıyız vb.) gibi aktiviteler sözel dilin kazanılmasına ortam hazırlar.

Öğretmenler dil dersleri dışında birçok derste çocukların dil gelişimlerini destekleyici ortamları yaptığı aktiviteler yoluyla hazırlayabilir. Hayat bilgisi dersi dilin kazanılmasına ortam hazırlayan en önemli derslerden biridir. Bu derste işlenen ünitelere göre çocuklarla çevre gözlemleri, geziler yapılarak, bir resim veya maket

hakkında konuşularak, çocukların kendi eşyaları evden getirilerek dil yönünden zengin ortamlar oluşturulabilir. Ders işlerken bu tür etkinliklerden ve materyallerden faydalanmanın yanı sıra işlenen konuyu pekiştirmek amacıyla yapılan aktiviteler çocukların dili kullanmalarına ortam oluşturur. Vücudumuzun bölümleri konusu işlendikten sonra çocuklara vücudun bölümleriyle ilgili bir şarkı öğretilmesi, kışık yiyecekler konusu işlendikten sonra manava bir gezi düzenlenmesi veya sınıfta kışın yediğimiz meyvelerden birlikte meyve salatası hazırlanması, ailedeki kişilerin birbirine karşı görevlerini işlerken dramatizasyona yer verilmesi bu aktivitelere örnek olarak verilebilir. Bu tür aktiviteler çocukların ders sunumlarında kazandıkları dili kullanmalarını, dolayısıyla genelleme aşamasında dili kazanmalarını sağlar.

Müzik, sanat ve fen derslerinde de zengin etkileşim ortamları oluşturularak çocuklara dil kazandırılabilir. Müzik derslerinde, şarkı ve tekerleme öğretimi, çeşitli konularda müzikli dramatizasyonlar düzenleme; sanat derslerinde, birlikte yapılan bir poster çalışması; fen derslerinde, projeler hazırlama, çevre gözlemleri ve deneyler yapma çocukların aynı zamanda dil gelişimlerini destekleyici aktivitelerdir.

Çocukların bu ortamlarda birbirleriyle ve öğretmenle etkileşime girmeleri için fırsatlar verilmelidir. Bu aktiviteler uygulanırken öğretmen sözel model olmalı çocukların konuşmalarına dil girdisi vermelidir.

Özet

Bu makale, ifade edici dil becerisi sınırlı olan zihinsel engelli çocukların ifade edici dillerini geliştirmek için öğretmenin yapacaklarını açıklamak amacıyla yazılmıştır. Öğretmenin yapacakları, doğal dil sağaltım tekniklerine dayandırılarak önerilmiştir. Bu teknikler sırasıyla doğal dil değerlendirme, model olma, dil girdisi verme ve düzeltme, kendi kendine konuşma, geciktirme, doğal pekiştirici kullanımıdır. Ayrıca öğretmenin, doğal jest ve mimiklerle sözel iletişime geçmeye, ses tonlamalarına ve davranış kontrolüne, net ve açık yönergeler kullanmaya dikkat etmesi gerekir. Öğretmen etkileşim ortamlarının hazırlanmasında aktivitelerden yararlanmalıdır. Ev ortamında da dil gelişimini desteklemek için ailelerle iş birliği yapılmalıdır.

Bu çalışmada üzerinde durulan uygulamalar ifade edici dil becerileri sınırlı olan çocuklar dışında konuşması gecikmiş olan çocuklar, otistik çocuklar, işitme engelli çocuklar ve ifade edici dil becerisi olmayan çocuklar için de düzenlenebilir.

Kaynaklar

- Barnett, D.W. ve Carey, K.T. (1993). Naturalistic Intervention Design for Young Children: Foundations, Rationales, and Strategies Topics in Early Childhood Special Education Cilt: 13, Sayı: 4. (430-45)
- Bloom, L. ve Lahey, M. (1978). Language Development and Language Disorders Canada: John Wiley ve Sons, Inc.
- Brown, D.P. (1988). A Classroom Based - Model of Language Intervention for Preschool Language-Impaired Children: Principles and Procedures Annals of Dylexia. Cilt: 38 (193-207)

- Cole, K.N. ve Dale, P.S. (1986). Direct Instruction and Interactive Language Instruction with Language Delayed Preschool Children: A Comparison Study. *Journal of Speech and Hearing*, Cilt:29. (206-17).
- Cole, K.N. ve Dale, P.S.(1991). Individual Differences in Language Delayed Children's Responses to Direct and Interactive Preschool Instruction *Topics in Early Childhood Special Education*, Cilt:11,Sayı:1.(99-124)
- Delprato, D.J. (2001). Comparisons of Discrete-Trial and Normalized Behavioral Language Intervention for Young Children with Autism *Journal of Autism and Developmental Disorders*. Cilt:31, Sayı: 3. (315-325)
- Dönmez Baykoç, N. ve Arı, M. (1987). 12-30 Aylık Çocuklarda Dilin Kazanılması *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi Sayı: 2 (36-58)*
- Elliot, R.O.; Hall, K.L. ve Soper, H.V. (1991). Analog Language Teaching Versus Natural Language Teaching: Generalization and Retention of Language Learning for Adults with Autism and Mental Retardation *Journal of Autism Developmental Disorders* Cilt: 21, Sayı: 4.(433-447)
- Hemmeter, M.L.; Ault, M.J.; Collins, B.C. ve Meyer, S. (1996). The Effects of Teacher – Implemented Language Instruction within Free Time Activities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, Cilt:31 Sayı:3.(203-12).
- Kaiser, A.P.; Hendrickson, M. ve Alpert, C.L. (1991). Milieu Language Teaching: A Second Look *Advances In Mental Retardation and Developmental Disabilities* Cilt: 4 (63-92)
- Koegel, R.L.; O'Dell, C.M. ve Koegel, L.K. (1987). A Natural Language Teaching Paradigm for Nonverbal Autistic Children. *Journal of Autism and Development Disorders*, Cilt:17, Sayı:2 (187-99).
- Losardo, A. ve Bricker, D. (1994). Activity-Based Intervention and Direct Instruction: A Comparison Study. *American Journal on Mental Retardation*, Cilt :98 Sayı:6. (744 –65).
- Lowenthal, B. (1995). Naturalistic Language Intervention In Inclusive Environments *Intervention in School and Clinic (Electronic version)*31, 2, 114-119.
- McLoughlin, J.A. ve Lewis, R.B. (2002). *Özel Gereksinimli Öğrencilerin Ölçülenmesi (Çev. Filiz Gencer)* Ankara: Gündüz Yayınevi.
- McNeil, N.M.; Alibali, M.W. ve Evans, J.L (2000). The Role Of Gesture In Children's Comprehension Of Spoken Language: Now They Need It, Now They Don't (Electronic version) *Journal Of Nonverbal Behavior* 24, (131-150)
- Moseley, M.J. (1990). Mother-Child Interaction with Preschool Language-Delayed Children: Structuring Conversation *Journal of Communication Disorders* Cilt: 23, Sayı:3 (187-203)
- Pieterse, M.; Treloar, R . ve Cairns, S. (1996). *Küçük Adımlar Gelişimsel Geriliği Olan Çocuklara Yönelik Erken Eğitim Programı. 3. Kitap İletişim Becerileri (Çev. Yıldız Uzuner ve Gönül Kırcaali İftar)* İstanbul: Zihinsel Özürlülere Destek Derneği.
- Schoenbrodt, L. ve Kumin, L. (1997). Learning Disabilities Existing Concomitantly with Communication Disorder *Journal of Learning Disabilities*. Cilt: 30, Sayı: 3.(264-82)
- Tüfekçioglu, U. (1998). Farklı Eğitim Ortamlarındaki İşitme Engelli Öğrencilerin Konuşma Dillerinin İncelenmesi. *Eskişehir: Eğitim Sağlık Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.*

Warren, S.F. ve Yoder, P.J. (1994). Communication and Language Intervention: Why A Constructivist Approach is Insufficient (Electronic version). *Journal Of Special Education*, 28, 248-259.

Summary

WHAT THE TEACHER SHOULD DO IN THE CLASSROOM ENVIRONMENT IN ORDER TO HELP THE MENTALLY HANDICAPPED CHILDREN WITH LIMITED COMMUNICATIVE LANGUAGE SKILLS TO IMPROVE THEIR LANGUAGE

Rüya GÜZEL ÖZMEN*

Other tongue acquisition is one of the potential problem areas for children suffering from disability. It is possible for children suffering from various degrees of mental disability to have problems in the development of both their receptive and their productive language skills. Recent research shown that the naturalistic approach to the betterment of their language, based on the social interaction theories, has been effective in the teaching of their mother tongue to the mentally handicapped children. In this study, based on the techniques of the naturalistic approach, what the teacher should do in the classroom environment in order to help the mentally handicapped children to develop their communicative language skills has been explained. The study also covers a range of activities suggested to help these children to improve their language skills.

In the article, what the teacher should do in the classroom environment are explained under the following headings:

The teacher should:

- evaluate the child's language performance and identify the objectives
- display a model for the child
- employ time-delay techniques
- employ the self-talk technique
- use non-verbal clues when establishing verbal communication
- speak clearly using intonation and rhythm
- control the child's behaviour give clear, unambiguous, and understandable instructions in line with the child's performance, and
- be in collaboration with the child's family.

The study also covers a range of activities suggested to help these children to improve their language skills.